

Grzegorz Rak^{1*}, Małgorzata Pstrocka-Rak²

¹ POLITECHNIKA OPOLSKA

² AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO WE WROCŁAWIU

STAN ROZWOJU TURYSTYKI W GMINACH SUDECKICH W KONTEKŚCIE TEORII CYKLU ŻYCIOWEGO OBSZARU TURYSTYCZNEGO

Abstract

The state of tourism development in the Sudety Mountains municipalities in view of the Tourism Area Life Cycle theory

Background. The main aim of the paper was to analyse the current situation of tourism development in the Sudety Mountains municipalities. This led the authors to establish the prospects of the future growth possibilities. Butler's Tourism Area Life Cycle theory was applied.

Material and methods. The main research method was based on statistical data of the Central Statistical Office of Poland, with reference to entities in the REGON register and newly-built tourism accommodation establishments. **Results and conclusions.** The results show that there are no municipalities at the exploration stage, and there are only two at the involvement stage. The most important tourist and spa resorts (Karpacz, Szklarska Poręba, Kudowa-Zdrój, Polanica-Zdrój) are at the maturity stage, which is the result of slowing dynamics of the tourist economy. Unfortunately, the majority of the analysed municipalities are on the decline.

Key words: TALC, Tourism Area Life Cycle, tourist function, the Sudety Mountains

Słowa kluczowe: TALC, cykl życiowy obszaru turystycznego, funkcja turystyczna, Sudety

WPROWADZENIE

Współcześnie wyróżnia się trzy generacje destynacji turystycznych (Claver-Cortés i wsp. 2007):

– pierwszą, której rozwój rozpoczął się w II połowie XIX w.; destynacje te w latach 60.–80. XX w. wkroczyły w fazę dojrzałości, obecnie natomiast przeżywają odmłodzenie, reorientację lub upadek (Agarwal 1997, 2002);

– drugą, której rozwój rozpoczął się w latach 50.–60. XX w.; dziś destynacje te zmagają się z problemami wieku dojrzałego (Andriotis 2005, Barolet i Sheldon 2008, Ivars i Baidal i wsp. 2013);

– trzecią, której rozwój rozpoczął się w latach 80.–90. XX w.; destynacje te nie osiągnęły jeszcze fazy dojrzałości (Weaver 2000, Darma Putra i Hitchcock 2006).

Sekwencyjność i następstwo zjawisk mających miejsce w destynacjach kolejnych ge-

neracji pozwoliły Butlerowi (1980, 2006a, b) na sformułowanie teorii cyklu życiowego obszaru turystycznego (*Tourism Area Life Cycle*, TALC). Mówi ona, że obszary te nie trwają w niezmiennym stanie, ale ewoluują w czasie i przechodzą przez kolejne fazy: wprowadzenia, wzrostu, konsolidacji, stagnacji (ujmowana łącznie konsolidacja i stagnacja określana jest również mianem dojrzałości) i upadku (por. Rak i Pstrocka-Rak 2011). Przemiany destynacji turystycznych są pochodną przemian podażowo-strukturalnych w nich samych, a z drugiej strony – zmieniających się zainteresowań i oczekiwań turystów oraz kierunków ich podróży. Przedmiotem niniejszej analizy są gminy regionu sudeckiego, który zalicza się do destynacji I generacji.

CEL BADAŃ

Celem artykułu jest przeprowadzenie analizy wielkości i dynamiki funkcji turystycznej gmin położonych w Sudetach, a następnie ustalenie prawdopodobnej ich pozycji na

* Autor korespondencyjny

krzywej cyklu życiowego turystyki odnoszącej się do każdej z gmin.

Nie należy jednak spodziewać się odtworzenia w wymiarze ilościowym krzywych cyklu na przestrzeni całej historii rozwoju turystyki sudeckiej. Rekonstrukcja przebiegu dla zaledwie jednej miejscowości wymaga nie tylko czasochłonnnych i pracochłonnnych analiz materiałów źródłowych i literatury, ale również posiadania długich i porównywalnych szeregów danych dotyczących frekwencji i infrastruktury. O obszerności tego rodzaju jakościowych badań świadczy chociażby to, że dla dwóch dominujących miejscowości turystycznych – Karpacza i Szklarskiej Poręby – okres od wprowadzenia rynkowego do dojrzałości obejmuje około 130 lat (por. Rak i Pstrocka-Rak 2014). W przypadku badań ilościowych, obejmujących liczne zbiory jednostek terytorialnych, powyższe podejście musi ustąpić miejsca analizom opartym na danych statystycznych stosunkowo nowych, ale gromadzonych według jednolitej metodyki i dzięki temu nieporównanie bardziej wiarygodnych.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Przedmiotem analizy są gminy położone w granicach makroregionów: Sudety Zachodnie, Sudety Środkowe i Sudety Wschodnie, a jednocześnie w obrębie województwa dolnośląskiego. W przypadku gmin, których terytorium obejmowało również sąsiadujące makroregiony Pogórza Zachodniosudeckiego i Przedgórze Sudeckiego, kwalifikowano te, których co najmniej 50% powierzchni leży w obrębie makroregionów górskich. W wyborze gmin wykorzystano serwis kartograficzny Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (<http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy>). Łącznie zakwalifikowano do badań 44 gminy.

Do określenia wielkości funkcji turystycznej wybrano te dane, których okres gromadzenia można uznać za wystarczający dla analiz średnioterminowych, a jednocześnie odzwierciedlający procesy zachodzące w gospodarce turystycznej w skali lokalnej. Dane te powinny być wiarygodne, a więc niedopuszczające fakultatywności w ich gromadzeniu ani relatywizmu, czy niepewności w

ocenie. Nie ulega wątpliwości, że dane Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) dotyczące frekwencji turystycznej oraz infrastruktury noclegowej nie spełniają tych warunków.

Dlatego wykorzystano inne wskaźniki, tj. odnoszące się do liczebności podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON, pochodzące z Banku Danych Lokalnych (<http://stat.gov.pl/bdl>). Wybrano te, które wiążą się z usługami zakwaterowania turystycznego i usługami gastronomicznymi; odpowiadające im podmioty obecne są w sekcji H (wg PKD 2004) oraz I (wg PKD 2007) Polskiej Klasyfikacji Działalności. Poddano analizie udział tychże podmiotów na tle wszystkich podmiotów gospodarczych w gminie w latach 1995–2013 oraz dynamikę zmiany tego udziału. Informacje te wskazują na znaczenie turystyki w gospodarce lokalnej oraz na wzrost lub spadek jej udziału na przestrzeni 18 lat. Rolę uzupełniającą (ze względu na krótszy okres gromadzenia danych, tj. przedział lat 2005–2013) pełni wskaźnik udziału podmiotów świadczących wyłącznie usługi zakwaterowania, przypisanych do sekcji I działu 55 PKD.

Druga kategoria danych źródłowych odnosi się do działalności infrastrukturalnej w gminie, tj. wznoszenia nowych budynków zakwaterowania turystycznego (w tym hoteli). Uwzględniono ich liczbę, sumaryczną powierzchnię użytkową oraz średnią powierzchnię użytkową jednego obiektu za okres 2005–2013.

Potencjalnie możliwe do wykorzystania były również dane o zużyciu wody wodociągowej przez turystów, tj. zużyciu ogółem bez przemysłu, rolnictwa, leśnictwa i gospodarstw domowych (za okres 2005–2013), jednak dla analizowanych gmin stwierdzono niejednorodność i nieporównywalność danych.

Wybór powyższych danych źródłowych pozwolił dobrze odzwierciedlić przemiany miejscowości turystycznej przewidziane przez teorię cyklu życiowego: od przemian w zakresie podaży usług turystycznych do przemian infrastrukturalnych.

Zakres czasowy analizy obejmował zatem okres niespełna 20 lat (1995–2013) i tylko dla tego odcinka czasu została wskazana faza cyklu rozwojowego. Nie było możliwe wskazanie, kiedy poszczególne miejscowości wcho-

dziły w kolejne fazy. Jest również dopuszczalne, że stwierdzone trendy są fragmentami trendów wyższego rzędu (długoterminowych, np. kilkudziesięcioletnich). Kształt krzywych dla poszczególnych miejscowości może się różnić, a nawet odchodzić od modelowego przebiegu zaproponowanego przez Butlera. Możliwe jest więc tkwienie w stanie permanentnej stagnacji, jak też wykazywanie cech lokalnej gospodarki turystycznej typowych dla kilku faz jednocześnie (Hovinen 2002).

Zmiana systemu ekonomicznego kraju, z centralnie sterowanego na wolnorynkowy, dodatkowo uzasadnia wybranie do analizy okresu ostatniego dwudziestolecia. Zachodzi tu bowiem nieciągłość i nieporównywalność uwarunkowań prowadzenia działalności gospodarczej, stosunków własnościowych, redystrybucji finansów publicznych, możliwości przepływu oraz dostępności kapitału, swobody przemieszczania się konsumentów oraz ich siły nabywczej. Wynikające z powyższych uwarunkowań dane o aktywności gospodarczej w miejscowościach turystycznych, na które dodatkowo nakładają się różnice w sprawozdawczości statystycznej i zmiany prawne (np. dotyczące rejestru REGON, podziału administracyjnego), skłaniają do przyjęcia wspomnianego wcześniej zakresu czasowego. Oczywiście najbardziej pożądane byłoby serie kilkudziesięcioletnie, ale takie w polskiej statystyce jeszcze nie istnieją. Z drugiej strony serie kilkuletnie są przydatne do określania trendów krótkoterminowych, które jednak w analizach cyklu życiowego obszarów turystycznych wykazują mniejszą użyteczność i pełnią rolę pomocniczą przy wyznaczaniu wahań trendów średnioterminowych. Agarwal (1997) stwierdza nawet, że określenie fazy cyklu dla czasu bieżącego (teraźniejszości) nie jest możliwe. Podsumowując, należy uznać analizy cyklu życiowego obszarów turystycznych za badania zdecydowanie retrospektywne.

Pozyskane szeregi danych dzielono na klasy z wykorzystaniem metody Jenksa (por. Dent i wsp. 2008, Slocum i wsp. 2008). Co więcej, założono, że dla zbiorów miejscowości różnych regionów turystycznych różna będzie długość i liczebność klas. Rozwijają się one bowiem w lokalnie odmiennych warunkach społeczno-ekonomicznych, przyrodniczych

i kulturowych, tak więc bezcelowe jest tworzenie apriorycznych i sztywnych przedziałów klasowych obowiązujących w tym samym kształcie w każdym przypadku. Informacje służące określeniu miejsca gminy na krzywej cyklu życiowego turystyki wywodzą się zatem wyłącznie z analizy wewnętrznej struktury gospodarki gminy i procesów w niej zachodzących. Wielkość i dynamika funkcji turystycznej nie zostały zatem odniesione do wartości średnich ani sumarycznych dla jednostek wyższego rzędu (województwa, kraju). Ta sama bowiem wartość tak obliczonego udziału, np. liczby podmiotów sekcji H/I, może wystąpić w fazie wprowadzenia rynkowego dla jednej gminy, podczas gdy inna gmina na tym samym poziomie osiągnie już dojrzałość.

Jako narzędzie analizy w artykule wykorzystano macierze dwuwymiarowe, w które wpisano przypadki (gminy) do odpowiednich przedziałów klasowych szeregów danych wskaźnikowych. Później gminy przypisano do odpowiedniej kategorii określającej stan rozwoju (bardzo niski, niski, średni, wysoki, bardzo wysoki) oraz dynamikę rozwoju (silny spadek, średni spadek, słaby spadek, słaby wzrost, średni wzrost, silny wzrost, bardzo silny wzrost). Każdemu z powyższych określeń odpowiada adekwatna kolumna i wiersz w macierzy. Następnie dokonano transpozycji zawartych w nich danych w celu uzyskania rezultatu końcowego, czyli umiejscowienia każdej z gmin w odpowiedniej fazie cyklu życiowego. Posiadając wiedzę o względnej skali i dynamice rozwoju zjawisk turystycznych dla poszczególnych faz w ujęciu modelowym, można przypisać poszczególne gminy do każdej z nich.

WYNIKI

W tabeli 1 przedstawiono w kolumnach średni udział podmiotów zajmujących się gastronomią i zakwaterowaniem na przestrzeni lat 1995–2013 w relacji do wszystkich podmiotów gospodarczych w gminie. W wierszach natomiast ukazano dynamikę zmiany tego udziału procentowego, traktując jako poziom odniesienia (100%) średnią za lata 1995–1997.

Tab. 1. Macierz zależności między udziałem podmiotów sekcji H/I a dynamiką tego udziału w gminie w latach 1995–2013

		Udział podmiotów sekcji H/I (zakwaterowanie i gastronomia) w relacji do wszystkich podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON [%; gmina; okres 1995–2013]				
		2,0–3,4	3,6–4,7	4,8–6,7	7,8–13,4	23,4–28,9
Udział podmiotów sekcji H/I (zakwaterowanie i gastronomia) w relacji do wszystkich podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON w okresach 1995–1997 oraz 2011–2013 [zmiana %; gmina; okres 1995–1997 – 100%]	187,4–190,0	Stara Kamienica			Stronie Śląskie	
	163,2–163,2				Świeradów-Zdrój	
	130,3–138,4	Jelenia Góra		Mysłakowice, Szczytna		
	105,1–123,4	Złoty Stok, Kłodzko (m)		Piechowice	Polanica-Zdrój, Podgórzyn, Łądek-Zdrój, Kudowa-Zdrój	Karpacz
	77,1–99,7	Międzylesie, Wałbrzych, Pieszyce	Nowa Ruda (m), Bystrzycka Kłodzka, Kowary, Mirsk, Szczawno-Zdrój	Radków, Jedlina-Zdrój, Nowa Ruda (w)	Duszniki-Zdrój	Szklarska Poręba
	51,4–73,2	Boguszów-Gorce, Kamienna Góra (m), Wojcieszów, Głuszycza	Mieroszów, Jeżów Sudecki, Kamienna Góra (w), Kłodzko (w)	Lubawka, Bolków, Janowice Wielkie	Czarny Bór	
	31,1–47,4		Bardo, Stare Bogaczowice	Marciszów, Walim	Lewin Kłodzki	

m – gmina miejska, w – gmina wiejska

Należy zwrócić uwagę, że drugi parametr opisuje zmniejszający się lub zwiększający udział turystyki w gospodarce lokalnej, czyli jej strukturę wewnętrzną w wymiarze względnym. W analizach cyklu życiowego stosowanie miar względnych jest konieczne, ponieważ dla każdej destynacji inne są wartości progowe oznaczające wejście w kolejną fazę cyklu. Jest zatem możliwa sytuacja, w której wzrost udziału turystyki będzie wynikał ze spadku udziału innych gałęzi gospodarki, przy zachowaniu niezmiennej liczby podmiotów H/I (a więc de facto stagnacji). Inny scenariusz może zakładać wzrost bezwzględny podmiotów H/I, przy którym jednak udział turystyki w gospodarce lokalnej będzie mały, ponieważ wzrost ten jest zbyt wolny w stosunku do innych gałęzi. Ta ostatnia sytuacja dominuje w analizowanych gminach: na 44 przypadki tylko w 3 nastąpił w latach 1995–2013 jednoczesny spadek liczby oraz

udziału podmiotów H/I: w Marciszowie (z 14 do 8), Bardzie (z 16 do 11) i Lubawce (z 33 do 32). W tych gminach gospodarka turystyczna znajduje się więc – z punktu widzenia cyklu życiowego – w fazie upadku.

Na przeciwnym biegunie znajduje się 14 gmin, w których nastąpił wzrost liczby oraz udziału podmiotów H/I, a więc rola turystyki w gospodarce lokalnej jednoznacznie się zwiększa. Są to: Stara Kamienica, Stronie Śląskie, Kudowa-Zdrój, Szczytna, Polanica-Zdrój, Łądek-Zdrój, Mysłakowice, Kłodzko (gmina miejska), Świeradów-Zdrój, Złoty Stok, Podgórzyn, Piechowice, Jelenia Góra i Karpacz. Sytuując je na krzywej cyklu życiowego, można już teraz wskazać ich miejsce w fazie wczesnego rozwoju (Stara Kamienica, Złoty Stok), rozwoju (Stronie Śląskie, Świeradów-Zdrój) i konsolidacji, oznaczającej zakończenie fazy dynamicznego wzrostu wskaźników funkcji turystycznej (Karpacz).

W pozostałych 27 gminach zanotowano co prawda wzrost bezwzględny liczby podmiotów, ale okazał się on zbyt słaby, aby dodatnio wpłynąć na względne zwiększenie funkcji turystycznej. Warto zauważyć, że w tej grupie znalazły się tak znaczące miejscowości, jak: Szklarska Poręba, Duszniki-Zdrój, Szczawno-Zdrój. Gminy tej grupy przypisać będzie można do fazy stagnacji i recesji. Autorzy świadomie unikają w stosunku do tej grupy posługiwania się terminem „upadek” (*decline*) ze względu na jego zbyt negatywny wydźwięk.

Kolejne zagadnienie zostało przedstawione w tabeli 2. Dotyczy ono obecności podmiotów zakwaterowania turystycznego w gminie (sekcja I, dział 55), a jednocześnie inwestycji w nowe obiekty zakwaterowania

turystycznego. Dane o podmiotach I55 za okres 2011–2013 pełnią funkcję pomocniczą i potwierdzającą wobec danych o podmiotach H/I z tabeli 1. Warto zauważyć powtarzalność rezultatów podziału klasowego zastosowanego w obu tabelach: te same gminy znalazły się w kategorii „wysoka” i „bardzo wysoka”, następnie „średnia”, a „maruderzy” trafili do klasy „niska” i „bardzo niska”. Tylko 8 gmin zajmuje różne klasy: Mysłakowice, Kamienna Góra (gmina wiejska), Bystrzyca Kłodzka i Złoty Stok zajęły w kategorii I55 klasę wyższą, natomiast Czarny Bór, Bolków, Nowa Ruda (gmina wiejska) i Marciszów – klasę niższą (por. tab. 1 i 2).

Informacja o ruchu inwestycyjnym również ujęta jest w wymiarze względnym. Obrazuje ona udział metrażu budynków zakwatero-

Tab. 2. Macierz zależności między udziałem podmiotów sekcji I (dział 55) a udziałem oddanych do użytku turystycznych obiektów (budynków) noclegowych w stosunku do wszystkich obiektów niemieszkalnych powstałych w gminie w latach 2005–2013

		Udział podmiotów sekcji I, dział 55 (zakwaterowanie) w relacji do wszystkich podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON [%; gmina; okres 2011–2013]				
		0,2–0,7	0,9–1,3	1,4–3,4	4,1–7,4	13,4–24,1
Powierzchnia użytkowa budynków hoteli oraz pozostałych budynków zakwaterowania turystycznego (nowych) w stosunku do powierzchni użytkowej wszystkich budynków niemieszkalnych (nowych) [%; gmina; okres 2005–2013]	91,2–91,2					Karpacz
	50,3–64,1			Janowice Wielkie	Podgórzyn, Stronie Śląskie	Świeradów-Zdrój, Szklarska Poręba
	29,7–45,2			Szczytna	Lewin Kłodzki, Duszniki-Zdrój	
	11,9–22,4	Boguszów-Gorce	Bolków, Pieszyce	Bystrzyca Kłodzka	Kudowa-Zdrój	
	5,1–10,0		Stara Kamienica, Nowa Ruda (w)		Polanica-Zdrój	
	1,2–5,0	Kłodzko (w), Jeżów Sudecki, Kłodzko (m), Wałbrzych	Jelenia Góra, Kowary	Lubawka, Jedlina-Zdrój	Lądek-Zdrój	
	0,7–0,9			Kamienna Góra (w), Złoty Stok		
	0,0	Stare Bogaczowice, Marciszów, Nowa Ruda (m), Mieroszów, Kamienna Góra (m), Bardo	Głuszyca, Wojcieszów, Międzylesie, Czarny Bór, Mirsk	Szczawno-Zdrój, Walim, Radków, Piechowice	Mysłakowice	

m – gmina miejska, w – gmina wiejska

rowania turystycznego w stosunku do metrażu wszystkich pozostałych budynków niemieszkalnych. Wskaźnik ten obrazuje, że wraz z rozwojem i osiąganiem dojrzałości miejscowości turystycznej rośnie dominacja infrastruktury noclegowej w puli podejmowanych inwestycji (do poziomu około 50–90%), a co za tym idzie, infrastruktura ta jest coraz bardziej przytłaczająca w kraju. Świadczy o tym również wskaźnik korelacji Spearmana między zmiennymi przedstawionymi w tabeli 2, wynoszący 0,59. Oznacza to, że miejscowości o wysoko rozwiniętej funkcji turystycznej znacznie skuteczniej i w większej skali przyciągają kolejne inwestycje niż miejscowości słabiej rozwinięte w tej sferze. Prowadzi to do powstania monokultury turystycznej, przerostu infrastrukturalnego, zatłoczenia, degradacji krajobrazu, a w efekcie do wejścia w fazę konsolidacji, a następnie stagnacji. Zjawiskom tym towarzyszy bowiem zatrzymanie progresji frekwencji turystycznej, a nawet jej regresja.

Odmienna sytuacja występuje w tych gminach, dla których typowy jest impas in-

westycyjny. Brak powstania jakiegokolwiek nowego obiektu noclegowego w latach 2005–2013 odnotowano w 16 gminach, m.in. takich jak Szczawno-Zdrój, Radków, Walim. Nie jest to zaskakujące, jeśli aż w 14 z nich występuje trend spadkowy w zakresie dynamiki udziału podmiotów H/I w latach 1995–2013, 10 z nich wyróżnia się niskim i bardzo niskim udziałem podmiotów H/I, a 11 – niskim i bardzo niskim udziałem podmiotów I55 (por. tab. 1).

Kolejnym zjawiskiem towarzyszącym eskalacji infrastruktury noclegowej w rozwiniętych gminach turystycznych jest wzrost średniej powierzchni użytkowej pojedynczego obiektu noclegowego. Wskazują na to dane zawarte w tabeli 3. Wskaźnik korelacji Spearmana między zastosowanymi zmiennymi wynosi 0,65. Jeśli natomiast zastosować łączną powierzchnię użytkową wszystkich obiektów zakwaterowania turystycznego w gminie, wskaźnik korelacji jest równy nawet 0,74. Wynikać to może ze znaczącej siły kapitałowej społeczności lokalnych, wykorzystania zysków z eksploatacji już istniejących obiektów, istotnego napływu inwestorów

Tab. 3. Macierz zależności między średnią powierzchnią oddanego do użytku turystycznego obiektu (budynku) noclegowego a udziałem tych obiektów w stosunku do wszystkich obiektów niemieszkalnych powstałych w gminie w latach 2005–2013

		Średnia powierzchnia użytkowa budynku hotelu i pozostałego budynku zakwaterowania turystycznego łącznie (nowego) [m ² ; gmina; okres 2005–2013]			
		24,0–115,5	149,0–266,5	487,0–687,0	1117,0–4366,0
Powierzchnia użytkowa budynków hoteli oraz pozostałych budynków zakwaterowania turystycznego (nowych) w stosunku do powierzchni użytkowej wszystkich budynków niemieszkalnych (nowych) [%; gmina; okres 2005–2013]	91,2–91,2				Karpacz
	50,3–64,1			Stronie Śląskie, Szklarska Poręba, Janowice Wielkie	Świeradów-Zdrój, Podgórzyn
	29,7–45,2		Lewin Kłodzki, Szczytna	Duszniki-Zdrój	
	11,9–22,4			Boguszów-Gorce, Pieszyce	Kudowa-Zdrój, Bolków, Bystrzyca Kłodzka
	5,1–10,0	Stara Kamienica	Nowa Ruda (w)	Polanica-Zdrój	
	1,2–5,0	Lądek-Zdrój, Jeżów Sudecki, Kowary, Jedlina-Zdrój, Kłodzko (w)	Lubawka, Jelenia Góra	Kłodzko (m)	Wałbrzych
	0,7–0,9	Złoty Stok, Kamienna Góra (w)			

m – gmina miejska, w – gmina wiejska

zewewnętrznych, polityki władz lokalnych sprzyjających rozwojowi infrastruktury turystycznej, liberalizacji ograniczeń występujących w planach zagospodarowania przestrzennego oraz dążenia do maksymalizacji korzyści skali i wzrostu efektywności inwestycji. Ponadto współcześnie działaniem władz lokalnych tych gmin nie towarzyszy refleksja nad skutkami spontanicznego i nie-limitowanego rozwoju turystyki, nie wspo-

minając już o idei ograniczania ruchu turystycznego w celu uniknięcia niechybnego wejścia w fazę stagnacji.

Warto również zwrócić uwagę na wysoką pozycję takich gmin, jak Wałbrzych, Bystrzyca Kłodzka, Bolków, Boguszów-Gorce, Janowice Wielkie. Jednak jest to zjawisko pozorne, jako że w latach 2005–2013 powstał w każdej z nich zaledwie jeden obiekt, ale o dużym metrażu. Gminy te łączyć może słabo wykształ-

Tab. 4. Zbiorcza klasyfikacja analizowanych gmin (bez gmin, w których nie powstał obiekt zakwaterowania turystycznego)

Gmina	Udział podmiotów rejestru REGON w gminie		Budynki zakwaterowania turystycznego (nowe) powstałe w latach 2005–2013 w gminie		Trend udziału podmiotów sekcji H/I, 1995–2013
	sekcji H/I, 1995–2013	sekcji I, dział 55, 2005–2013	udział powierzchni względem ogółu	uśredniona powierzchnia pojedynczego budynku	
Boguszów-Gorce	b. niski	b. niski	średni	wysoka	średni spadek
Bolków	średni	niski	średni	b. wysoka	średni spadek
Bystrzyca Kłodzka	niski	średni	średni	b. wysoka	słaby spadek
Duszniki-Zdrój	wysoki	wysoki	wysoki	wysoka	słaby spadek
Janowice Wielkie	średni	średni	b. wysoki	wysoka	średni spadek
Jedlina-Zdrój	średni	średni	b. niski	niska	słaby spadek
Jelenia Góra	b. niski	niski	b. niski	średnia	średni wzrost
Jeżów Sudecki	niski	b. niski	b. niski	niska	średni spadek
Kamienna Góra (w)	niski	średni	b. niski	niska	średni spadek
Karpacz	b. wysoki	b. wysoki	b. wysoki	b. wysoka	słaby wzrost
Kłodzko (m)	b. niski	b. niski	b. niski	wysoka	słaby wzrost
Kłodzko (w)	niski	b. niski	b. niski	niska	średni spadek
Kowary	niski	niski	b. niski	niska	słaby spadek
Kudowa-Zdrój	wysoki	wysoki	średni	b. wysoka	słaby wzrost
Łądek-Zdrój	wysoki	wysoki	b. niski	niska	słaby wzrost
Lewin Kłodzki	wysoki	wysoki	wysoki	średnia	silny spadek
Lubawka	średni	średni	b. niski	średnia	średni spadek
Nowa Ruda (w)	średni	niski	niski	średnia	słaby spadek
Pieszyce	b. niski	niski	średni	wysoka	słaby spadek
Podgórzyn	wysoki	wysoki	b. wysoki	b. wysoka	słaby wzrost
Polanica-Zdrój	wysoki	wysoki	niski	wysoka	słaby wzrost
Stara Kamienica	b. niski	niski	niski	niska	b. silny wzrost
Stronie Śląskie	wysoki	wysoki	b. wysoki	wysoka	b. silny wzrost
Szczytna	średni	średni	wysoki	średnia	średni wzrost
Szklarska Poręba	b. wysoki	b. wysoki	b. wysoki	wysoka	słaby spadek
Świeradów-Zdrój	wysoki	b. wysoki	b. wysoki	b. wysoka	silny wzrost
Wałbrzych	b. niski	b. niski	b. niski	b. wysoka	słaby spadek
Złoty Stok	b. niski	średni	b. niski	niska	słaby wzrost

m – gmina miejska, w – gmina wiejska

Tab. 5. Fazy cyklu życiowego analizowanych gmin

	Wczesny rozwój	Rozwój	Konsolidacja	Stagnacja	Recesja
wysoki		Stronie Śląskie ⁴ , Świeradów- -Zdrój ⁴	Karpacz ⁴ , Kudowa-Zdrój ³ , Podgórzyn ³ , Polanica-Zdrój ³ , Lądek-Zdrój ²	Duszniki-Zdrój ⁴ , Szklarska Poręba ⁴	Lewin Kłodzki ²
średni		Szczytna ⁴ , Mysłakowice ¹ , Piechowice ¹		Bystrzyca Kłodzka ² , Janowice Wielkie ² , Jedlina-Zdrój ² , Lubawka ² , Nowa Ruda (w) ² , Radków ¹ , Szczawno-Zdrój ¹	Walim ¹
niski	Stara Kamienica ² , Złoty Stok ²	Jelenia Góra ⁴	Kłodzko (m) ²	Pieszycze ³ , Jeżów Sudecki ² , Kamienna Góra (w) ² , Kłodzko (w) ² , Kowary ² , Wałbrzych ² , Międzylesie ¹ , Mirsk ¹ , Nowa Ruda (m) ¹	Boguszów-Gorce ² , Bolków ² , Bardo ¹ , Czarny Bór ¹ , Głuszyca ¹ , Kamienna Góra (m) ¹ , Marciszów ¹ , Mieroszów ¹ , Stare Bogaczowice ¹ , Wojciszów ¹

Liczba turystycznych obiektów noclegowych (nowych) powstałych w latach 2005–2013:

¹ 0 ³ 3–5

² 1–2 ⁴ 8–19

m – gmina miejska, w – gmina wiejska

cona funkcja turystyczna, niska frekwencja turystyczna, niezadowolający stan utrzymania zabytkowej zabudowy miejskiej, brak zainteresowania społeczności lokalnej inwestowaniem w rozwój turystyki, nieznaną lub niekorzystnie postrzeganą marką, jaką same sobą stanowią. Opuszczone z braku zainteresowania rynku lokalne stały się zatem polem do działania dla inwestorów, którzy postanowili maksymalnie wykorzystać swoją oligopolistyczną pozycję. Mogą to być wielokapitałowi inwestorzy zagraniczni, którzy wprowadzają hotele sieciowe (Wałbrzych), lub inwestorzy krajowi (Bystrzyca Kłodzka, Bolków).

Kolejnym etapem analizy było przejście od oceny ilościowej do oceny jakościowej, przedstawionej w tabeli 4. Dany stopień oceny jakościowej odpowiada adekwatnej kolumnie lub wierszowi z tabel wcześniej prezentowanych. Dzięki temu tabela 4 ułatwia percepcję stanu rozwoju turystyki i jej dynamiki w każdej z gmin.

Końcowy etap analizy przedstawiono w tabeli 5, która obejmuje usytuowanie każdej

z gmin w kolejnych fazach cyklu życiowego obszaru turystycznego. Ma ono postać tabelaryczną, a nie graficzną, z racji niemożności wykreślenia krzywej cyklu dla każdej gminy – nie pozwalają na to zgromadzone dane. Nie jest znany kształt, a jedynie ogólny kierunek trendu dla każdej z miejscowości oraz jej pozycja względem pozostałych jednostek. Na tej podstawie można wnioskować o fazie, przez którą miejscowość przechodziła w ciągu ostatnich 20 lat. Nie wiadomo jednak, czy obecnie przechodzi ją nadal, czy też rozpoczęła już nową.

Układające się sekwencyjnie (na kształt krzywej Gaussa) miejscowości nie odzwierciedlają jednokierunkowego scenariusza wydarzeń wprowadzającego wszystkie z nich na tę samą, wspólną trajektorię. Dla każdej miejscowości odmienne będą krzywe jej ewolucji (krzywe, bowiem można stosować różne wskaźniki do opisu samej jednostki) oraz punkty progowe rozgraniczające poszczególne fazy. Przykładowo Złoty Stok najprawdopodobniej nigdy nie osiągnie fazy konsolidacji – stale będzie stagnował na niskim

lub średnim poziomie rozwoju funkcji turystycznej. Podobnie Bardo nigdy nie przechodziło przez fazę konsolidacji na wysokim poziomie rozwoju funkcji turystycznej, a mimo to jego gospodarka turystyczna znajduje się obecnie w fazie recesji.

WNIOSKI

Położenie w dość homogenicznym pod względem przyrodniczym obszarze turystycznym Sudetów, o jednolitej ścieżce rozwoju społeczno-ekonomicznego, historycznego i kulturowego, pozwala zaobserwować cechy wspólne dla całego regionu:

1. Nie stwierdzono gmin znajdujących się w fazie przedturystycznej ani w fazie wprowadzenia rynkowego. Nie jest to zaskakujące, jeśli weźmie się pod uwagę, że w Sudetach rozwój turystyki trwa od XVIII w., a katalizatorem jej umasowienia od przełomu XIX i XX w. był rozwój sieci kolejowej. Wynikał on z uprzemysłowienia tego regionu, począwszy od XVIII w., które synergicznie związane było z wysoką gęstością zaludnienia.

2. Zanotowano występowanie zaledwie 2 gmin znajdujących się w fazie wczesnego rozwoju: Starej Kamienicy i Złotego Stoku, które łączy niski poziom rozwoju funkcji turystycznej z jej dynamicznym wzrostem. Są to typowe cechy dla tej fazy, a ich zaistnienie ułatwia tzw. efekt niskiej bazy. Niewielka skala ruchu turystycznego determinuje adekwatny ruch inwestycyjny: w gminach tych powstały po 2 nowe obiekty zakwaterowania turystycznego, a oprócz tego nowe miejsca noclegowe tworzone są w małoskalowych obiektach budowanych lub adaptowanych do celów turystycznych przez społeczność lokalną (głównie na obszarach wiejskich i niskim nakładem kapitału).

3. Gminy będące liderami rozwoju funkcji turystycznej – Karpacz i Szklarska Poręba – wydają się tracić swój potencjał wzrostowy, trwający od lat 80. XIX w. do końca lat 70. XX w. (z wyjątkiem obu wojen światowych). Znajdują się one obecnie w fazie konsolidacji i/lub stagnacji, które określa się wspólnym mianem dojrzałości – nieuchronnej i typowej dla źle zarządzanych destynacji turystycznych. Jej zaistnienie świadczy

o niespełnianiu przez gminy oczekiwań turystów i stopniowej utracie zainteresowania z ich strony. Pomimo odczuwanych przez turystów symptomów wpływających na dyskomfort ich pobytu (typowych dla tej fazy rozwoju) władze lokalne nie proponują rozwiązań mających na celu ograniczanie presji turystyczno-inwestycyjnej (jest wręcz przeciwnie). Niezmiennie zatem otwierane są kolejne obiekty noclegowe, np. w Karpaczu w latach 2005–2013 powstało ich 17, ale w Szklarskiej Porębie – zajmującej gorszą pozycję na krzywej cyklu życiowego – już mniej, bo tylko 8. Z kolei faza rozwoju, która charakteryzuje gminę Stronie Śląskie, wskazuje, że to właśnie tam tworzy się nowy biegun zainteresowania turystów oraz inwestorów.

4. Podobna sytuacja dotyczy uzdrowisk sudeckich. Część z nich znajduje się w fazie konsolidacji (Kudowa-Zdrój, Polanica-Zdrój, Łądek-Zdrój), co oznacza, że dynamika wzrostu funkcji turystycznej jest w nich coraz niższa. Inne (Duszniki-Zdrój, Szczawno-Zdrój, Jedlina-Zdrój) dotknęła już stagnacja. Wyjątkowe miejsce w tej grupie zajmuje Świeradów-Zdrój – jeden z dwóch dużych ośrodków sudeckich, które znalazły się w fazie rozwoju. Z punktu widzenia harmonii rozwoju wiodące uzdrowiska reprezentują cechy wzmacniające ją; są to: mniejsze umasowienie ruchu turystycznego oraz inny segment odbiorców niż w przypadku Karpacza i Szklarskiej Poręby, większa dbałość o ład przestrzenny, niższy stopień skażenia środowiska, hałasu, gęstości turystów, infrastruktury, pojazdów.

5. Prawą dolną część tabeli 5 zajmują liczne stagnujące i recesywne gminy o średnim i niskim poziomie rozwoju funkcji turystycznej. Większość z nich wchodziła w fazę umiarkowanego wzrostu w pierwszym lub trzecim dziesięcioleciu XX w. Wzrost ten był następnie kontynuowany w latach 60. i 70., w warunkach gospodarki centralnie sterowanej oraz bazy turystycznej będącej w posiadaniu zakładów pracy, związków zawodowych, resortów i FWP. Od lat 80. gminy te weszły na ścieżkę stagnacji (kryzys ekonomiczny kraju i dysponentów bazy), która w latach 90. (transformacja gospodarcza, upadek monopoli i państwowych dysponentów) przekształciła się w średnioterminowy trend spadkowy.

Omawiana grupa gmin jest najliczniejsza i obejmuje największą powierzchnię Sudetów. W jej przypadku w strategiach rozwoju gmin pojawiają się liczne deklaracje wiążące ten rozwój z aktywnością turystyczną opierającą się na wykorzystaniu lokalnych zasobów turystycznych. Są one jednak słabo wypromowane, reprezentują niekoniecznie wysoką rangę, a towarzyszy im źle utrzymana infrastruktura techniczna oraz nadal niezadawalająca (choć systematycznie poprawiająca się) estetyka zabudowy miast i wsi. Dane wskazują, że nie tylko gospodarka turystyczna odgrywa w nich marginalną rolę, ale kurczy się cała gospodarka; mówi o tym również liczba nowo powstałych budynków zakwaterowania turystycznego, która w przypadku aż 13 gmin wyniosła zero. Jeśli oferta turystyczna w tych gminach będzie utrzymywana, to w głównej mierze siłami społeczności lokalnej oraz dzięki jej zasobom i kapitałowi. Rozwijana ona będzie na obszarach wiejskich o wysokich walorach wypoczynkowych i krajoznawczych, a jednocześnie dobrej dostępności komunikacyjnej.

6. Warto również wspomnieć o dużych i średnich gminach miejskich, takich jak Jelenia Góra, Wałbrzych, Kłodzko, Nowa Ruda, Kamienna Góra, które w tabeli 5 nie znalazły się w głównym nurcie gmin, ale zajęły jej dolny wiersz. Przyczyną jest ich polifunkcyjność, która sprawia, że turystyka stanowi tu tylko jedną z wielu gałęzi gospodarki – można nawet stwierdzić, że o marginalnym znaczeniu (udział poniżej 3,5% podmiotów H/I oraz poniżej 1,5% I55 w relacji do ogółu podmiotów REGON). Sytuuje to te gminy na takim samym poziomie rozwoju, na jakim znajdują się gminy fazy wczesnego rozwoju, czyli Złoty Stok i Stara Kamienica.

Wyniki analizy przeprowadzonej przez autorów pozwoliły wykazać, że sudecki region turystyczny charakteryzuje się przestrzennym nierównomiernym poziomem rozwoju funkcji turystycznej, którego geneza sięga przełomu XIX i XX w. Typowe dla niego są dwie skrajności: jest albo zbyt wysoki – wtedy można go wręcz utożsamiać z przerostem infrastrukturalno-frekwencyjnym – albo zbyt niski (szczególnie na poziomie oferty usługowej), aby wywołać zainteresowanie turystów i w pełni zaspokajać ich potrzeby.

Oba scenariusze reprezentują małe szanse generowania impulsów rozwojowych w przyszłości i niestety dotyczą co najmniej połowy analizowanych gmin.

Zadaniem polityki turystycznej realizowanej na poziomie lokalnym i regionalnym powinno być zatem opóźnianie nadejścia zjawisk charakterystycznych dla fazy stagnacyjnej i recesyjnej w przypadku gmin o najwyższej rozwiniętej funkcji turystycznej poprzez dekoncentrację ruchu turystycznego (która, jak wskazują rezultaty badań, realizuje się w subregionie jeleniogórskim: Mysłakowicach, Piechowicach, Starej Kamienicy). W przypadku słabo rozwiniętych obszarów stagnacyjno-recesyjnych działanie polega natomiast na realizowaniu programu rozwoju turystyki zrównoważonej, której celem byłoby zapewnienie korzyści społecznościom lokalnym przy jednoczesnym minimalizowaniu degradacji środowiska geograficznego (Buhalis 2000). W tych gminach rozwój infrastrukturalno-frekwencyjny, po fazie wzrostu, powinien zostać zatrzymany na optymalnym poziomie, umożliwiającym realizację obu tych celów. Jest to możliwe na drodze konsensusu między społecznością lokalną a władzami gminnymi.

BIBLIOGRAFIA

- Agarwal S. (1997) The resort cycle and seaside tourism – an assessment of its applicability and validity, *Annals of Tourism Research*, 18 (2), 65–73.
- Agarwal S. (2002) Restructuring seaside tourism – the resort life cycle, *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 25–55.
- Andriotis K. (2005) The tourism life cycle – an overview of the Cretan case, International Conference on Tourism Development and Planning, A.T.E.I., Patra.
- Bank Danych Lokalnych, <http://stat.gov.pl/bdl> [dostęp: 01.05.2015].
- Bardolet B., Sheldon P. (2008) Tourism in archipelagos – Hawaii and the Balearics, *Annals of Tourism Research*, 35 (4), 900–923.
- Buhalis D. (2000) Marketing the competitive destination of the future, *Tourism Management*, 21, 97–116.
- Butler R. (1980) The concept of a tourist area cycle of evolution – implementations for management of resources, *The Canadian Geographer*, 24 (1), 5–12.

- Butler R. (2006a) The tourism area life cycle – applications and modifications, Channel View Publications, Clevedon.
- Butler R. (2006b) The tourism area life cycle – conceptual and theoretical issues, Channel View Publications, Clevedon.
- Claver-Cortés E., Molina-Azorín J., Pereira-Moliner J. (2007) Competitiveness in mass tourism, *Annals of Tourism Research*, 34 (3), 727–745.
- Darma Putra N., Hitchcock M. (2006) The Bali bombs and the tourism development cycle, *Progress in Development Studies*, 6 (2), 157–166.
- Dent B., Torguson J., Hodler T. (2008) Cartography: Thematic Map Design, McGraw-Hill Education, New York.
- Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy> [dostęp: 01.05.2015].
- Hovinen G. (2002) Revisiting the destination life cycle model, *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 209–230.
- Ivars i Baidal J.A., Rodríguez Sánchez I., Vera Rebollo J.F. (2013) The evolution of mass tourism destinations: New approaches beyond deterministic models in Benidorm (Spain), *Tourism Management*, 34, 184–195.
- Rak G., Pstrocka-Rak M. (2011) Wieżowce w winnicach. Cykl życiowy nadmorskiej destynacji turystycznej na przykładzie Benidormu, *Studia Regionalne i Lokalne*, 3 (45), 26–58.
- Rak G., Pstrocka-Rak M. (2014) Cykl życiowy górskiego ośrodka turystycznego I generacji na przykładzie Karpacza, *Turystyka i Rekreacja*, 11 (1), 109–119.
- Slocum T., McMaster R., Kessler F., Howard H. (2008) Thematic Cartography and Geovisualization, Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Weaver D. (2000) A broad context model of destination development scenarios, *Tourism Management*, 21, 217–224.

Praca wpłynęła do Redakcji: 24.06.2015
Praca została przyjęta do druku: 28.08.2015

Adres do korespondencji:

Grzegorz Rak
Katedra Turystyki i Promocji Zdrowia
Politechnika Opolska
ul. Prószkowska 76
45-758 Opole
e-mail: g.rak@po.opole.pl